

Magdalena Karolak-Michalska

O podziałach we współczesnej Ukrainie

About subdivisions in contemporary Ukraine

Streszczenie

Celem artykułu jest poszerzenie rozważań na temat wieloaspektowych podziałów na Ukrainie. Autorka zwraca uwagę, że eksperci problematyki zadają pytania, co oznacza „wschód” i „zachód” Ukrainy? Odwołuje się również do podziałów etnicznych, językowych i kulturowych, w końcu traktuje o podziałach politycznych na Ukrainie. Wskazuje także, że podziały w społeczeństwie ukraińskim dotyczą wzajemnego postrzegania się narodów ukraińskiego i rosyjskiego. W końcowych fragmentach rozważań konstatuje, że jedne podziały pogłębiają drugie, czyniąc polaryzację Ukrainy poważnym problemem. Analizując wieloaspektowe podziały, dochodzi do wniosku, że bez desowietyzacji, państwo „nie wybije” się z autorytarnej drogi rozwoju i nie dokona skutecznej modernizacji.

Słowa kluczowe: Ukraina, regionalizm, podziały etniczne i językowe, tożsamość ukraińska, kultura rosyjska

Summary

The aim of the article is to broaden the discussion on the multi-faceted divisions in Ukraine. Experts of Ukrainian problems are asking, what means „east” and „west” of Ukraine? Author refers to the division of ethnic, linguistic and cultural, in the end is about political divisions in Ukraine. It also indicates that the divisions in Ukrainian society deal with the mutual perception of the Ukrainian and Russian nations. In the final passages concludes that some of the other divisions deepen, making the polarization of Ukraine a serious problem. Analyzing multi-faceted divisions, it concludes that without de-Sovietizing, state „no strikes” with the authoritarian ways of development and make effective modernization.

Keywords: Ukraine, regionalism, ethnic divisions and linguistic identity of the Ukrainian, Russian culture

Badacze pochyłający się na problematyką ukraińską coraz częściej zadają pytania, co oznacza „wschód” i „zachód” Ukrainy? Gdzie przebiega granica między nimi czy jest trwała i czy istnieje jako wyraźna linia, a nie płynny obszar, gdzie „zachód i „wschód” przenikają się wzajemnie?. Z jednej strony wskazując, z drugiej nie zaprzeczając podziałom przebiegającym przez terytorium ukraińskie (świat katolicki i prawosławny, europejski i euroazjatycki, ukraiński i rosyjski), zwracają uwagę na współzależność niektórych zjawisk i powstającą z tego hybrydowość¹. Co ciekawe, w literaturze przedmiotu pojawiają się również głosy, że „mentalne i fizyczne” linie podziału w regionie współczesnej Europy Wschodniej nie tworzą się na skutek promowania sztucznej tożsamości europejskiej w krajach Nowej Europy Wschodniej², ale są efektem utrzymywania w tych krajach reliktywów pozbawionych cywilizacyjnych perspektyw tożsamości euroazjatyckiej³.

Ekspert ukraiński Mykoła Riabczuk, szukając odpowiedzi na pytanie o przyczyny podziałów Ukrainy, szczególnie rolę przypisuje aspektom historycznym. Zwraca uwagę, że poczynając od lat dwutysięcznych, baza elektoralna sił prozachodnich, liberalno-demokratycznych poszerzyła się na Ukrainę centralną, czyli na obszar historyczny I Rzeczypospolitej oraz XVII- i XVIII-wiecznej Hetmańszczyzny Kozackiej. Poza granicami tego obszaru pozostało dziewięć obwodów południa i wschodu, z nastrojami antyzachodnimi i paternalistyczno-autorytarnymi. „Główny problem tych ziem to nie rosyjskość, lecz właśnie radzieckość: żadnej innej tradycji, innej pamięci, która sprzeciwiałaby się postępowi sowietyzacji i tworzeniu *homo sovieticus* na «dzikim polu» po prostu nie było. Stąd właśnie (...) wynika rozłam cywilizacyjny, który przebiega przez Ukrainę wzdłuż najdalszych południowo-wschodnich granic I Rzeczypospolitej (...)”⁴.

Podziały etniczne i kulturowe

Różnica między Ukrainą centralną (prawosławną) a zachodnią (katolicką) nie jest aż tak duża, jak między centralną (z tradycją prawosławia rdzennego, nieupaństwowionego) a wschodnią (z prawosławiem wyłącznie rosyjskim, państwowo-imperialnym)⁵. Badacze zauważają, że Ukraina to państwo postkomunistyczne i postkolonialne, podzielone między wspólnotę rdzennych mieszkańców – „aborygenów” i ludność

¹ M. Riabczuk, *Ukraina. Syndrom postkolonialny*, Wrocław–Wojnowice 2015, s. 9–10.

² Zob. *Polityka etniczna państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015.

³ Zob. O. Jastrzębska, *Powrót do terytorialności jako głównego komponentu strategii mocarstwowej Federacji Rosyjskiej*, „Studia Społeczne” 2015, nr 13 (2).

⁴ M. Riabczuk, *Ukraina...*, s. 13–14.

⁵ Zob. В. Ешкілев, *Література как гуманітарна стратегія: умовні хрі*, „Дзеркало Тижня” 2001, nr 36.

napływową – „osadników”⁶. Każda z tych wspólnot ma swoją kulturę i język. „Przewagę liczebną «aborygenów» równoważy wyższy status społeczny osadników. Jest on historycznie zdeterminowany miejskim charakterem «osadnictwa», dostępem do kultury i edukacji, zasobów ekonomicznych i sieci społecznych, a także polityką imperialną, polegającą na uprzywilejowaniu jednej grupy kosztem innej. Ponadto, istnieje grupa ludności rdzennej, która uległa mniejszej lub większej asymilacji w kierunku dominującej kultury typu kreolskiego (mieszanej). O wiele mniejszą, ale równie ważną grupą są osadnicy, którzy identyfikują się z ludnością rdenną. Obecność grup z pogranicza, jak również kulturowa i językowa bliskość między ludnością rdenną a osadnikami, w istotny sposób łagodzą napięcia, czyniąc Ukrainę krajem «podzielnym», lecz nie «rozdzielnym». Jednocześnie, równowaga ta jest bardzo chwiejna, co czyni ją podatną na zewnętrzne i wewnętrzne zaburzenia”⁷.

W literaturze przedmiotu – jak już sygnalizowano – znajdujemy informacje, że Ukraina jest państwem „podzielnym”, ale nie „rozdartym”⁸. Różnice pomiędzy zachodem i wschodem kraju są łagodzone przez: 1) region centralnej Ukrainy; 2) heterogeniczność każdej społecznie znaczącej grupy, która sprawia, że różnice w jednej grupie i podobieństwa między grupami stają się tak samo istotne, jak różnice i odmiennosc na poziomie międzygrupowym. Przykładowo, grupa etniczna Rosjan jest bardziej skłonna do wyrażania tęsknoty za ZSRR niż osoby deklarujące ukraińską tożsamość etniczną. Podczas gdy 47% Ukraińców nie odczuwa tęsknoty za ZSRR, 38% deklaruje ją w różnym stopniu. Podczas gdy 55% Rosjan (na Ukrainie) odczuwa tęsknotę za ZSRR, 31% nie odczuwa jej wcale⁹.

Z obserwacji badaczy zajmujących się problematyką podziałów na Ukrainie wynika, że ukraińsko- i rosyjskojęzyczne społeczności żyją w dwóch światach, z własną kulturą i wyobrażeniami. „(...) Każdy z nich uważa swój świat za prawdziwą Ukrainę, przeciwstawiając go fałszywej Ukrainie, zdemonizowanych «zapadienców», «banderowców», «nacionalistów» z jednej czy też «wschodniaków», «małorusinów», «janczarów» – z drugiej strony”¹⁰. Z dostępnych ekspertyz wynika, że bliskość języków ukra-

⁶ Po rozpadzie ZSRR w rezultacie przepływu ludności między FR a pozostałymi republikami, między rokiem 1990 a 1999 przybyło do Rosji 7 516 000 osób. P. Eberhardt, *Geografia ludności Rosji*, Warszawa 2002, s. 235.

⁷ M. Riabczuk, *Ukraina...*, op.cit., s. 175.

⁸ Dyferencjację regionalną Ukrainy obrazują również wydarzenia pomarańczowej rewolucji. Kampania kandydatów (W. Janukowycza i W. Juszczenko) podzieliła Ukrainę na dwa obozy: „pomarańczowych” – proeuropejskich zwolenników Juszczenki i „niebieskich” – prorosyjskich, popierających Janukowycza. *Президентские выборы на Украине 2004*, <http://www.yuschenko.com.ua>, odczyt z dn. 23.01.2009.

⁹ M. Riabczuk, *Ukraina...*, s. 246.

¹⁰ Por. H. Rarot, *Rosyjska filozofia kultury wobec zmian w życiu społecznym współczesnej Rosji*, „Studia Społeczne” 2015, nr 13 (2), s. 39–45.

ńskiego i rosyjskiego nie sprzyja pojawieniu się wspólnego dyskursu kulturowego¹¹. Dodać należy, że sytuacja językowa na Ukrainie jest skomplikowana. Z jednej strony, ukraińscy nacjonałści piętnują antyukraiński rząd za rusyfikację Ukrainy. Z drugiej, rosyjscy nacjonałści obwiniają ten sam rząd za „przymusową ukrajinizację”. Co ważne, dominacja symboliczna jednej ze stron wynika nie tylko z domniemanej wyższości kulturowej i cywilizacyjnej, ale też z pozycji społecznej grupy rosyjskojęzycznej, która zachowała wpływy w organach władzy czy w biznesie. Po drugiej stronie mamy status języka ukraińskiego jako państwowego, którego można niemal na wszystkich stanowiskach państwowych nie znać. W efekcie dyskursem dominującym jest ten, za którym stoi realna siła polityczno-biznesowa¹².

Z analiz poruszanej problematyki wynika, że Ukraina reprezentuje wariant przejściowy między klasycznym w istocie kolonializmem¹³ w rosyjskiej/radzieckiej Azji i na Kaukazie, a stosunkowo łagodną neokolonialną dominacją ZSRR w Europie Wschodniej. Z jednej strony, Ukraińcy nie mieli ograniczonej suwerenności w sferze kultury co ich zachodni sąsiedzi. Z drugiej strony, nie doznali dyskryminacji rasowej. Na poziomie grupy ich prawa były ograniczone, ale w wymiarze indywidualnym dyskryminacja praktycznie nie istniała. Ukraińcy w imperium rosyjskim byli oficjalnie uważani za „ten sam naród” co Rosjanie (albo „prawie ten sam naród”), musieli jednak w tym celu przyjąć rolę tego samego (lub prawie tego samego) narodu. „Ukraińcy w istocie dzielili się na «swoich», «udomowionych» («chochły», «Małorusi») i na obcych, wrogich («banderowcy», «petlurowcy»). Ci pierwsi byli rosyjskim subetnosem, podczas gdy ci drudzy usiłowali stać się odrębnym narodem – przez co właśnie w obu imperiach byli na wszelkie sposoby dyskryminowani oraz represjonowani”¹⁴. Warto w tym miejscu wspomnieć, że skutkiem modernizacji radzieckiej było pogłębienie przepaści cywilizacyjnej między rosyjskojęzycznym miastem a ukraińskojęzyczną wsią. Proces przemiany, który – jak zauważają eksperci – dokonuje się na Ukrainie, obejmuje głównie odrzucenie tożsamości i języka rosyjskiego, a także poczucie cywilizacyjnej wyższości rosyjskojęzycznego świata nad ukraińskojęzycznym.

Ciekawymi w kontekście badań podziałów etnicznych i kulturowych na Ukrainie, wydają się być również kwestie związane z określeniem tożsamości tamtejszej mniej-

¹¹ M. Riabczuk, *Ukraina...*, s. 77.

¹² Ibidem, s. 84, 96.

¹³ W analizie problemów tożsamościowych współczesnej Ukrainie nie można pominąć studiów postkolonialnych, które mogą uzupełnić dotychczasowe analizy ukraińskiej rzeczywistości społeczno-kulturalnej.

¹⁴ M. Riabczuk, *Ukraina...*, s. 29, 32, 49. Aleksander Motyl używa terminu „suprematyzm” na określenie pogardliwego stosunku znacznej części ludności rosyjskojęzycznej, w tym elit rządzących, do języka ukraińskiego jako niepełnowartościowego i niedorozwiniętego. A. Motyl, *Soviet-Style Imperialism & the Ukrainian Language*, „World Affairs Journal”, 11.02.2013, <http://www.worldaffairsjournal.org>, odczyt z dn. 12.03.2014.

szości rosyjskiej. Badacze poszukują nowych wymiarów tożsamości Rosjan na terytorium ukraińskim, m.in. ujawniających się na wschodniej Ukrainie, gdzie obwody doniecki i ługański, po aneksji Krymu, ogłosiły niepodległość (tzw. Noworosja). Zaznaczają, że to, z czym mamy do czynienia w sferze tożsamości na wschodniej Ukrainie, nie mieści się ani w kategorii pełnej tożsamości rosyjskiej, ani ukraińskiej. Jest to tożsamość wschodnioukraińska czy też rusocentryzm mieszkańców regionu. Mają oni odmienną pamięć historyczną od mieszkańców zachodniej Ukrainy, inne wartości, mentalność i stosunek do Rosjan z Rosji, pozbawiony rusofobii. Znajdują się pomiędzy tożsamością zachodnioukraińską a rosyjską. Oleg Niemenski nazywa to tożsamością „południoworosyjską” (*южнорусская*), w której można wyodrębnić dwa warianty – „noworosyjski” (*новороссийский*) i „małorosyjski” (*малороссийский*). Ich wspólną cechą powinno być, po pierwsze, prawosławie w strukturach Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego dla podkreślenia odrębności od prawosławnej „ambiwalentności” czy też odrzucenia prawosławia przez tożsamość ukraińską na rzecz „uniwersalnego” chrześcijaństwa i wpływów uniatyzmu. Po drugie, może to być Kozaczyzna. Wspólnym mianownikiem tożsamości „południorosyjskiej” powinien być rusocentryzm¹⁵.

W przytoczonych poglądach wyłania się łączący je element, a mianowicie populacja Ukrainy „dzieli” państwo na części, z których każda posiada własną specyfikę. Zachodnia Ukraina koncentruje ludność utożsamiającą się głównie z kulturą, tradycją i językiem ukraińskim; wschodnia – to obszar kultury i języka rosyjskiego. Natomiast część środkowa stanowi pewnego rodzaju „zderzenie” kultury i tradycji obszaru zachodniego i wschodniego, czego przejawem jest panująca na tym terenie dwujęzyczność. Różnorodność tożsamości mieszkańców Ukrainy obrazuje także ich deklaracja przynależności kulturowej. Z badań przeprowadzonych w 2005 r. wynika, że 57,9% z nich identyfikuje się z kulturą ukraińską, 10,1% – z rosyjską, 19,4% – z radziecką, 6,4% – z europejską, 1,0% wybiera „inną”, a 5,2% nie ma zdania. 29,5% społeczeństwa Ukrainy (w tym Rosjanie) odrzuca kulturę ukraińską, utożsamiając się z kulturą rosyjską bądź dziedzictwem radzieckim¹⁶.

¹⁵ О. Неменский, *Модели южнорусской идентичности на Украине*, „Вопросы национализма” 2014, nr 2.

¹⁶ *Ідентичність громадян України: стан і зміни*, „Національна безпека і оборона” 2007, nr 9, s. 6; zob. А. Селиванов, *Русским надо быть*, „Украина. Информационно-аналитический мониторинг” 2010, nr 11–12, s. 31–32.

Kilka uwag o podziałach politycznych

Witalij Nachmanowicz, ukraiński historyk, jest zdania, że pojednanie „dwóch narodów” (ukraińskiego i rosyjskiego) jest mało prawdopodobne w najbliższej przyszłości, ponieważ zmiany wartości postępują powoli. Ukraińscy politycy powinni pomyśleć o porozumieniu. Mogłoby do niego dojść, gdyby obie grupy wzajemnie zdołały zagwarantować sobie autonomię i szacunek dla reprezentowanych wartości. Wysoce nieprawdopodobne jest – w opinii badacza – aby autorytarna Ukraina mogła zapewnić taką autonomię popierającym demokrację i zorientowanym na Europę obywatelom. Możliwe wydaje się jednak, że demokratyczna Ukraina mogłaby znaleźć miejsce dla proradzieckich, zorientowanych na Rosję rodaków¹⁷. Z kolei w opinii rosyjskiego politologa Igora Torbakowa, prawdziwy podział w kraju to nie ten oddzielający zachodnie i wschodnie regiony Ukrainy. Linia podziału przebiega pomiędzy silnymi osobowościami (liberałowie, orędownicy ukraińskiego narodu obywatelskiego, radykalni i mniej radykalni nacjonałiści i inni), a grupą osób trzymających się tożsamości radzieckiej, politycznie pasywnych i uzależnionych od paternalistycznego państwa. Badacz jest zdania, że najlepszą podstawą do analizy ukraińskiego rozwoju nie jest model wschód – zachód czy ukraińskojęzyczni – rosyjskojęzyczni obywatele, lecz osłabienie poradzieckich fundamentów, na których opiera się system autorytarnych praktyk politycznych i oligarchiczny kapitalizm¹⁸.

Obserwacja sceny polityczno-społecznej prowadzi do wniosku, że ukraińskie doświadczenia budowy państwa są dowodem na wagę roli polityki obniżenia napięcia międzyetnicznego i wsparcia procesu konsolidacji społeczeństwa. Biorąc pod uwagę cechy charakteryzujące lokalizację mniejszości, na razie nie udało się znaleźć odpowiedniego modelu samorządu terytorialnego na obszarach zamieszkiwanych przez zwarte skupiska mniejszości narodowych, który – jak zauważają Natalia Teres i Andrzej Jakubowski – mógłby pełnić rolę „bezpiecznika” dla rozwoju separatyzmu regionalnego. Uwzględniając skomplikowaną sytuację społeczno-polityczną na wschodzie i południu Ukrainy oraz aneksję Krymu, można prognozować, że państwo będzie wykazywało ostrożny stosunek do kwestii autonomii narodo-kulturowej¹⁹.

¹⁷ „Krytyka”, styczeń 2014, <http://www.krytyka.com>, odczyt z dn. 14.05.2015; M. Riabczuk, *Ukraina...*, s. 249.

¹⁸ I. Torbakov, *Insecurity Drives Putin's Crimea Response*, „EurasiaNet”, 3.03.2014, <http://www.eurasianet.org>, odczyt z dn. 11.11.2015; M. Riabczuk, *Ukraina...*, s. 250; Zob. także: *Kilka tez pro cinnisni orijentaciji ukrajinciw*, „Rejtyng”, maj 2013, s. 7–10; A. Wilson, *Elements of a theory of Ukrainian ethno-national identities*, „Nations and Nationalism” 2002, nr 8.

¹⁹ N. Teres, A. Jakubowski, *Polityka etniczna Ukrainy*, [w:] *Polityka...*, s. 527–528.

W społeczeństwie ukraińskim widoczna jest ambiwalencja ukraińskiego postkomunistycznego i postkolonialnego społeczeństwa, jego dezorientacja światopoglądowa, wyznawanie przeciwstawnych, wykluczających się wartości. Ten stan jest rezultatem gwałtownego przejścia społeczeństwa od jednego systemu wartości do drugiego, ale też swego rodzaju „zdobyczą” – efektem działań elit postkomunistycznych. Sytuacja nieprzeprowadzonej w odpowiedni sposób dekomunizacji i dekolonizacji, przyczynia się do przeciwstawnego odbioru liderów narodowych. Dochodzi do zderzenia dwóch wizji przeszłości i projektów przyszłości Ukrainy²⁰.

Podział Ukrainy na prorosyjski wschód i proeuropejski zachód silnie oddziałuje także na polityków i obserwatorów zachodnich²¹. Przykładowo, były Prezydent Francji Valéry Giscard d'Estaing reprezentował stanowisko, że „część Ukrainy ma istotnie europejski charakter – są to ziemie, które były kiedyś ziemią Polski, a jeszcze wcześniej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Lecz terytoria za Dnieprem oraz na południu mają charakter rosyjski. Obszary te nie będą mogły wejść do Unii tak długo, jak długo Rosja nie zostanie przyjęta do UE”²². W powyższym kontekście wielu badaczy, w tym profesor Józef Tymanowski, jest zdania, że analizując potencjalny wybór Ukrainy należy założyć, że istnieją co najmniej trzy scenariusze rozwoju wydarzeń: pierwszy, to wybór opcji zachodniej; drugi, to opcja wschodnia; trzeci, to kontynuacja dotychczasowej drogi rozwoju, bez członkostwa w UE ani Unii Celnej, ale uwzględniająca poprawne stosunki z oboma podmiotami. Po wydarzeniach na Majdanie w 2014 r. istnieje także możliwość rozpadu Ukrainy na część zachodnią, związaną z UE, i wschodnią, związaną z Rosją²³. Taki scenariusz byłby niekorzystny dla Ukrainy, jak i dla procesów kształtowania bezpieczeństwa europejskiego²⁴.

Podziały we wzajemnym postrzeganiu

Podziały w społeczeństwie ukraińskim dotyczą również wzajemnego postrzegania się narodów ukraińskiego i rosyjskiego. Z dostępnych danych wynika, że Rosjanie

²⁰ M. Riabczuk, *Ukraina...*, s. 124–125.

²¹ A. Селиванов, *Русским...*, s. 31–32.

²² „Rzeczpospolita”, 26–27.11.2005, s. 7; M. Riabczuk, *Ukraina...*, s. 11; por. H.C. d'Encausse, *Euroazjatyckie imperium. Historia Imperium Rosyjskiego od 1552 do dzisiaj*, Kęty 2014.

²³ Prognozy dotyczące przyszłości Rosji i jej roli w budowie nowego ładu światowego są trudne do obiektywnego opracowania, bowiem polityka zagraniczna tego państwa zawsze słabo poddawała się wymogom uwarunkowań zewnętrznych i niemal zawsze była pochodną polityki wewnętrznej. J.M. Fiszer, *Cele i zadania polityki zagranicznej i militarnej Rosji pod rządami Władimira Putina*, „Studia Społeczne” 2015, nr 13 (2), s. 35; por. A. Дорошенко, *Сепаратизм в России или береме независимости сколько хотиме*, <http://www.krugozormagazine.com/show/Russia.2234.html>, odczyt z dn. 13.02.2016.

²⁴ J. Tymanowski, *Ukraina między wschodem a zachodem*, Warszawa 2014, s. 201.

nie postrzegają Ukraińców jako odrębnej nacji, lecz, w przeważającej mierze, jako „odmianę” Rosjan²⁵. Z badań Mykoły Riabczuka wynika, że „Rosjanie z reguły nie lubią realnej Ukrainy i usiłują ją marginalizować w swojej świadomości, albowiem neguje ona tę wymyśloną sobie przez nich Ukrainę, którą kochają na zasadzie auto-miłości, jako części swej imperialnej tożsamości: taką «wiecznie tańczącą i śpiewającą Małorosję», pozbawioną własnego potencjału intelektualnego i własnego politycznego kręgosłupa”²⁶.

Niejednokrotnie Rosjanie mówią, że Ukraińcy są dla nich bratnim narodem, ale jednocześnie twierdzą, że Ukraina nie jest prawdziwym państwem, a ukraiński nie jest prawdziwym językiem. Wśród Rosjan czytelny jest kompleks wyższości wobec Ukrainy²⁷. Potwierdzają to również niejako badania z 2014 r., z których wynika, że 43% społeczeństwa rosyjskiego uznaje wprowadzenie wojsk rosyjskich na Ukrainę w 2014 r. za uzasadnione, dlatego że „Rosjanom na Ukrainie realnie grożą nacjonalistami i bandyci, i tylko rosyjskie wojska mogą ich obronić przed groźbą przemocy”. Kolejne 28% zgadza się, że ludność rosyjska na Ukrainie jest szykanowana, ale skłania się do rozwiązania problemu środkami politycznymi. Z kolei na pytanie „Jaki byłby Pani/a stosunek do rozpadu Ukrainy?” – 4% odpowiedziało całkiem pozytywny, 22% raczej pozytywny, 35% raczej negatywny, 12% zdecydowanie negatywny. Natomiast na pytanie „Jakie możliwe wyjście z kryzysu jest dla Pani/a do zaakceptowania?” – 43% było zdania, że oddzielenie się Krymu i, ewentualnie, obwodów wschodnich, 17% przywrócenie systemu politycznego sprzed Majdanu, 21% federalizacja Ukrainy przewidująca przyznanie regionom szerszych kompetencji, 2% przyspieszona integracja z UE²⁸.

Co szczególnie ciekawe, z badań Centrum Analitycznego Jurija Lewady z 2014 r. wynika, że w sytuacji, gdy Ukraina stanęła na krawędzi wojny z Rosją, znacząca liczba Rosjan (56%) wyraża pewność, że Ukraińcy i Rosjanie są jednym narodem, i że Ukraina i Rosja powinny połączyć się w jedno państwo (28%). Z wcześniejszych badań sondażowych z 1997 r. przeprowadzonych przez Centrum, wynikało, że tylko 37% rosyjskich respondentów zgodziło się z tezą, że są to dwa różne narody, a 56% zaprzeczyło jej. W 2006 r., po pomarańczowej rewolucji, już 41% respondentów gotowych było uznać Ukraińców za oddzielny naród. Kolejne badania wskazywały, że brak gotowości większości Rosjan do zobaczenia w Ukraińcach i Ukrainie oddzielnego naro-

²⁵ Zob. I. Prizel, *National identity and foreign policy: Nationalism and leadership in Poland, Russia and Ukraine*, Cambridge 1998.

²⁶ M. Riabczuk, *Ukraina...*, s. 57.

²⁷ Ibidem, s. 230; Więcej na ten temat: *Русские и украинцы: кто мы?*, „Украина. Информационно-аналитический мониторинг” 2010, nr 9, s. 29–42.

²⁸ M. Riabczuk, *Ukraina...*, s. 230–233; Zob. K. Kraj, *Operacja Krym Anno Domini 2014*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2014, nr 3.

du i suwerennego państwa wypływa z ich odpowiedzi na pytanie „Czy uważa Pan/i Ukrainę za zagranicę?” Tylko 37% respondentów odpowiadało na to pytanie twierdząco, zaś 60% zaprzeczyło. 35% chciało widzieć przyszłość Rosji w jej obecnych granicach. Natomiast pozostali chcieliby widzieć przyszlą Rosję w granicach byłego ZSRR (22%). Obecnie wśród Rosjan nastroje związane z tęsknotą za ZSRR słabną, co jest związane z wymianą pokoleniową²⁹.

W literaturze przedmiotu wybrzmiewają również głosy, że stosunek Rosjan do Ukraińców formował się przez stulecia i jest częścią szerszej matrycy światopoglądowej, jaka kształtuje sposób widzenia przez nich świata i swego w nim miejsca³⁰. „Ten sposób widzenia jest dziś chimeryczną mieszanką wielkopaństwowych ambicji, poczucia cywilizacyjnego mesjanizmu, imperialnych resentymentów i kompleksów. Jest także wynikiem trzeźwej oceny własnych sił i możliwości oraz wypracowanego na tej podstawie, bardziej bądź mniej, pragmatycznego zachowania, będącego swego rodzaju kompromisem pomiędzy stanem obecnym a pożądanym”³¹.

Z badań wynika, że większość Rosjan lubi lud ukraiński, ale trudno im pogodzić się z istnieniem narodu ukraińskiego. Ukraina jest dla nich częścią narodowej (imperialnej) tożsamości. Pewna kulturowa odmienność Ukraińców jest nawet w stanie tę tożsamość wzbogacić, dlatego też nie wywołuje sprzeciwu Rosjan – pod warunkiem zachowania odpowiedniego podporządkowania peryferii centrum. Natomiast polityczna suwerenność Ukrainy burzy tę tożsamość, zbudowaną na przywódczej roli Rosjan w „rodzinie bratnich narodów”³².

Brak odpowiedzi na podstawowe dla wielu Ukraińców pytanie o to czy są oni większością w swoim kraju, czy społeczną, kulturową i językową, zmarginalizowaną mniejszością, skutkuje etniczną (językowo-kulturową) mobilizacją i kształtuje (podtrzymuje) w wielu osobach świadomość obronną. „Taka świadomość utrudnia krytykę (czy samokrytykę) «nas», ponieważ w sytuacji ostrego sporu ideologicznego taka krytyka może pochodzić wyłącznie od «nich» albo co najmniej być korzystna przede wszystkim albo nawet wyłącznie dla «nich». Właśnie na gruncie zderzenia tych dwóch projektów decyduje się, zdaniem wielu, los Ukrainy, dlatego wszystkie inne problemy można zlekceważyć lub przynajmniej na pewien czas odłożyć”³³. Poza tym zwraca uwagę, że nowe elity w dużym stopniu poruszają się wciąż w radzieckim systemie współrzędnych.

²⁹ M. Riabczuk, *Ukraina...*, s. 217–218, 239.

³⁰ Czynniki, które wpływały na kreowanie przywiązania Rosjan do byłych republik związkowych w Europie Wschodniej były: pochodzenie od rodziców tej samej narodowości; język rosyjski; urodzenie się w Rosji; kultura i obyczaje rosyjskie; języki narodów tytularnych.

³¹ M. Riabczuk, *Ukraina...*, s. 219.

³² Ibidem, s. 227.

³³ Ibidem, s. 136.

W opinii amerykańskiego politologa Alexandra Motyla, Ukraińcy powinni spodziewać się, że ataki na demokrację i tożsamość ukraińską będą trwałe, ponieważ język, kultura i tożsamość ukraińska kojarzą się z demokracją i Zachodem, a język, kultura i tożsamość rosyjska z autorytaryzmem i radziecką przeszłością, politycy pro-rosyjscy będą atakować tożsamość ukraińską (co było czytelne m.in. za prezydentury Wiktora Janukowycza)³⁴. Można więc spodziewać się, że taka aktywność przełoży się na pogłębianie się podziałów etnicznych i regionalnych na terytorium ukraińskim.

Z badań Józefa Tymanowskiego wynika, że wybór przez Ukrainę opcji zachodniej lub wschodniej jest wynikiem położenia geograficznego i kulturowego, na granicy między cywilizacją łacińską i bizantyjską, na styku Zachodu i Wschodu. Badacz zwraca uwagę, że ta granica cywilizacyjna decyduje o tożsamości Europy, lecz czy jest nieprzekraczalna i taka powinna pozostać? Czy jej przekroczenie przez świat zachodni i przenoszenie na Wschód jego wartości – w tym demokracji – grozi katastrofą kultury bizantyjskiej Słowian Wschodnich? Aby na te pytania odpowiedzieć, trzeba analizować wewnętrzne zmiany na Ukrainie³⁵. W powyższym kontekście Dorota Miłoszewska dodaje, że należy żywić nadzieję, że Ukraina w konfrontacji z Rosją o swe terytorium, zdoła pokonać swoją prowincjonalność, totalitarną i imperialną spuściznę, aby ukazać światu zmodernizowane, politycznie stabilne i demokratyczne społeczeństwo. Drugi scenariusz, mniej optymistycznym – Ukraina jest skazana na długie wahania między reformami i kontrreformami, demokracją i autokracją³⁶.

Reasumując, jedne podziały pogłębiają drugie, czyniąc wielowymiarową polaryzację Ukrainy poważnym problemem. Osiągnięcie kompromisu między tymi „dwoma” Ukrainami jest problematyczne, ponieważ kontrowersja ma głębszy charakter, dotycząc wartości oraz tożsamości narodowej jako ugruntowanej na pewnych normach postawy wobec przeszłości i przyszłości „nas” i „ich”. Badając wieloaspektowe podziały na Ukrainie można zaryzykować stwierdzenie, że bez desowietyzacji, Ukraina „nie wybije” się z autorytarnej drogi rozwoju i nie dokona skutecznej modernizacji państwa.

³⁴ A. Motyl, *Containing the Con*, „Kyiv Post”, 12.03.2011, <http://www.kyivpost.com>, odczyt z dn. 11.04. 2012.

³⁵ J. Tymanowski, *Ukraina...*, s. 200.

³⁶ D. Miłoszewska, *Pomarańczowa Rewolucja w kontekście rosyjskim – studium przypadku*, „Studia Społeczne” 2015, nr 13 (2), s. 144.

Bibliografia

Monografie i opracowania

- Eberhardt P., *Geografia ludności Rosji*, Warszawa 2002.
- d. Encausse H.C., *Euroazjatyckie imperium. Historia Imperium Rosyjskiego od 1552 do dzisiaj*, Kęty 2014.
- Polityka etniczna państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. Chałupczak H., Zenderowski R., Baluk W., Lublin 2015.
- Prizel I., *National identity and foreign policy: Nationalism and leadership in Poland, Russia and Ukraine*, Cambridge 1998.
- Riabczuk M., *Ukraina. Syndrom postkolonialny*, Wrocław–Wojnowice 2015.
- Tymanowski J., *Ukraina między wschodem a zachodem*, Warszawa 2014.

Artykuły

- Fiszer J.M., *Cele i zadania polityki zagranicznej i militarnej Rosji pod rządami Władimira Putina*, „Studia Społeczne” 2015, nr 13 (2).
- Jastrzębska O., *Powrót do terytorialności jako głównego komponentu strategii mocarstwowej Federacji Rosyjskiej*, „Studia Społeczne” 2015, nr 13 (2).
- Kraj K., *Operacja Krym Anno Domini 2014*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka”, nr 3/2014.
- „Krytyka”, styczeń 2014, <http://www.krytyka.com>.
- Miłoszewska D., *Pomarańczowa Rewolucja w kontekście rosyjskim – studium przypadku*, „Studia Społeczne” 2015, nr 13 (2).
- Motyl A., *Containing the Con*, „Kyiv Post”, 12.03.2011, <http://www.kyivpost.com>.
- Motyl A., *Soviet-Style Imperialism & the Ukrainian Language*, „World Affairs Journal”, 11.02.2013, <http://www.worldaffairsjournal.org>.
- Rarot H., *Rosyjska filozofia kultury wobec zmian w życiu społecznym współczesnej Rosji*, „Studia Społeczne” 2015, nr 13 (2).
- „Rzeczpospolita”, 26–27.11.2005.
- Teres N., Jakubowski A., *Polityka etniczna Ukrainy*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015.
- Torbakov I., *Insecurity Drives Putin's Crimea Response*, „EurasiaNet”, 3.03.2014, <http://www.eurasianet.org>.
- Wilson A., *Elements of a theory of Ukrainian ethno-national identities*, „Nations and Nationalism” 2002, nr 8.
- Дорошенко А., *Сепаратизм в Росии или берите независимости сколько хотите*, <http://www.krugozormagazine.com/show/Russia.2234.html>.
- Ешкілев В., *Література как гуманітарна стратегія: умовні хрі*, „Дзеркало Тіжня” 2001, nr 36.

Іденічність громадян Украіні: стан і зміні, „Національна безпека і оборона” 2007, нр 9.

Kilka tez pro cinnisni orijentaciji ukrajinciw, „Rejtyng”, мај 2013.

Неменский О., *Модели южнорусской идентичности на Украине*, „Вопросы национализма” 2014, нр 2.

Президентские выборы на Украине 2004, <http://www.yuschenko.com.ua>.

Русские и украинцы: кто мы?, „Украина. Информационно-аналитический мониторинг” 2010, нр 9.

Селиванов А., *Русским надо быть*, „Украина. Информационно-аналитический мониторинг” 2010, нр 11–12.